

מספר אבות מלאכה, ורפואה בשבת (שיעור 7)

מלאכה שאינה צריכה לגופה ומלאכות הקלקול

יחידה מספר 72

את השיעור הקודם פתחנו בחזרה על חלק מאבות המלאכה, הדגשנו שיש ממלאכות שלגביהן החיוב בתנאי שיש צורך מסוים במלאכה :

משנה מסכת שבת פרק ז משנה ב

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת: הזורע והחורש והקוצר הגוזז את הצמר המלבנו הקושר והמתיר והתופר שתי תפירות, הקורע על מנת לתפור שתי תפירות ... הכותב שתי אותיות, והמוחק על מנת לכתוב שתי אותיות, הבונה והסותר המכבה והמבעיר

בשיעור הקודם התעמקנו במלאכת מוחק. היצירתיות¹ שבמלאכה זו מוסברת במשנה – המחיקה מאפשרת לייצר כתב חדש. המשך השיעור עסק במלאכת מוחק האסורה מדרבנן, של הריסת האותיות באופן שאיננו מייצר מקום לכתובה חדשה. אך ניתן למצוא סיבות נוספות למחוק דברים –

פרי מגדים אשל אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ ס"ק ז

סבור הייתי אני העני לומר דמוחק שתי אותיות, ולמשל, היה כתוב איזה ענין שחייב הוא או חבירו חייב לו, ורוצה למחוק זה, חייב אף על פי שאין רוצה על מנת לכתוב שתי אותיות

הביאור הלכה (סימן שמ סעיף ג *המוחק) פוסק כדבריו.

מצד אחד, פעולת המחיקה אליה מתייחס הפרי מגדים היא פעולה של קלקול. לו יצויר שיש לאדם צ'ק, ואדם אחר מוחק אותו. לכאורה המוחק מבטל את ערכו של הצ'ק. מצד שני, עבור הצד החייב בצ'ק, פעולה זו היא פעולה חיובית. יתכן ואדם נתן צ'ק בטחון, ובשלב מאוחר יותר כבר אין צורך בו. במצב זה, כולם מסכימים שהדבר הנכון לעשות הוא למחוק את תוכנו. במצב זה, הקלקול הוא מטרה העומדת בפני עצמה, ולא כהכנה לדבר חדש. לכאורה מן המשנה עולה שמלאכת מוחק אסורה רק כהכנה לכתובה חדשה. הפרי מגדים מציע שזו דוגמה לצורך שהיה במחיקה, אך יתכנו יתרונות נוספים במחיקה. אנו נבחן אם דברי הפרי מגדים מוסכמים, תוך בירור פרטי כמה מלאכות נוספות – גוזז, קורע, חובל, ועוד, ובחינת סוגים שונים של "יצירתיות" בביצוע המלאכות השונות.

מלאכה שאינה צריכה לגופה

בהקשר של מלאכת בורר למדנו שיש מחלוקת ראשונים אם מלאכת בורר, במהותה, היא מלאכה שאינה צריכה לגופה –

המאור הקטן מסכת שבת דף לז עמוד ב

זהו ביאור הדבר כל שלשים ותשע מלאכות שהיו כנגדן במשכן כולן היה בהם צורך לגופן חוץ מן הזורה והבורר שהוא זורה המוץ מן הגורן ובורר הצרורות מן הכרי וזה הוא עיקר מלאכתן לדחות המוץ והצרורות וכן חייב עליהן ועל כל תולדה שלהן אבל שאר המלאכות עיקר הוא לצורך גופן

בעל המאור מצביע על כך שיש כאן חריגה מהכללים שאנו רגילים אליהם בהלכות שבת. האדם מלקט פסולת, שהוא אינו זקוק לה. ליקוט הפסולת הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה! המאור הקטן אומר שזהו אכן המצב. מדובר באב מלאכה חריג, שבמהותו הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה. הרמב"ן חולק על כך –

¹ כוונתו של המונח "יצירתיות" בשיעור זה אינו חדשני וכדו'. בשיעור זה כוונתו – פעולה המייצרת תוצר חיובי. זאת לעומת מלאכות הנעשות בצורה המקלקלת. אנו נתעמק בהגדרות המושגים הללו בהקשר של מלאכות שבת במשך השיעור כולו.

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קו עמוד א

ואין אני אומר כן, דמילה ודאי מלאכה הצריכה לגופה היא, שהוא צריך שיהא אדם זה מהול, ומה דומה לזה הנוטל צפרניו בכלי וכן שפמו שהוא חייב משום תולדה דגוזז, ואף על פי שאינו צריך לגוף הצפרנים והשיער, מלאכה הצריכה לגופה נקראת. וכן הזורה והבורר

הישועות יעקב (הרב יעקב אורנשטיין, מגדולי רבני גליציה במאה ה-19) מחדד את דברי הרמב"ן –

ישועות יעקב סימן שיט ס"ק א

והנה זה לי ימים רבים, בימי ילדותי היה הדבר תמוה בעיני, בגוף חיובא במלאכת בורר, דהיינו בבורר פסולת מתוך אוכל, דהרי הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה ... דהיינו דאינו חייב רק אם עניין המלאכה צריך לו. אבל אם איננה באה רק לדחות הנזק ממנו ... אם כן הוא הדין בבורר פסולת מתוך האוכל, עיקר המלאכה היא ברירת הפסולת, והוא אינו צריך לפסולת כלל, אלא שבוררו מתוך האוכל, הוי כעושה לדחות הנזק, והוי מלאכה שאינה צריכה לגופה! על כן נראה דעניין מלאכת בורר פסולת מן האוכל, היינו שהפסולת אינו ראוי לאכילה, וגם האוכל אינו ראוי כל כך לאכילה עם הפסולת שבתוכו. בגלל כן הוא מפריד את הפסולת מתוך האוכל. ואם כן המלאכה אינה נקראת על ברירת הפסולת, רק דמתקן האוכל שיהיה ראוי לאכילה, וזה הוא מלאכה הצריך לגוף האוכל, דמשוי אוכל גמור

אם כך, לפי בעל המאור, מלאכת ליקוט הפסולת היא אכן מלאכה שאינה צריכה לגופה, אך ביחס לבורר, זו הגדרת אב המלאכה. לפי הרמב"ן, כפי שמבארו הישועות יעקב, התערובת הינה תערובת שקשה להשתמש בה. הוצאת הפסולת מתקנת את התערובת, כאשר נותר רק אוכל.

לכאורה יש אבות מלאכה דומים –

משנה מסכת שבת פרק ז משנה ב

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת ... הגוזז את הצמר המלבנו והמנפצו והצובעו והטווה והמיסך והעושה שתי בתי נירין והאורג שני חוטיין

סדרה זו של אבות המלאכה עוסקת בשלבים של הטיפול בצמר והפיכתו לאריג. השלב הראשון הוא הפרדת הצמר מן הבהמה בכדי שאפשר יהיה להשתמש בצמר.

הר"ן על הרי"ף מסכת שבת דף לא עמוד ב

הגוזז את הצמר. גוזז ושאר מלאכות של צמר השנויות במשנתנו כולן היו בצמר תכלת של מלאכת המשכן אך במשנה שנינו –

משנה מסכת שבת פרק י משנה ו

הנוטל צפרניו זו בזו או בשניו וכן שערו וכן שפמו וכן זקנו וכן הגודלת וכן הכוחלת וכן הפוקסת רבי אליעזר מחייב וחכמים אוסרין משום שבות

מי שנוטל את ציפורניו או שערו אינו עושה זאת בכדי להשתמש בהם. למרות זאת, חלקו תנאים אם יש בכך איסור דאורייתא או דרבנן. ברם, מהגמרא עולה שהמחלוקת היא רק אם נוטל אותם בציפורניו, בשינוי מדרך הנטילה הראוי. אם נוטל אותם בעזרת כלי, כדרך הנטילה, מוסכם שיש בכך איסור דאורייתא!

תלמוד בבלי מסכת שבת דף צד עמוד ב

גמרא. אמר רבי אלעזר: מחלוקת ביד, אבל בכלי חייב

לכאורה דוגמא זו דומה ביותר לדוגמא הקלאסית של מלאכה שאינה צריכה לגופה –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עג עמוד ב

אמר רבי אבא: החופר גומא בשבת ואינו צריך אלא לעפרה - פטור עליה. ואפילו לרבי יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה הני מילי - מתקן, האי - מקלקל הוא

מלשון הגמרא עולה שיש שתי סיבות שונות לפטור את החופר ואינו זקוק אלא לעפר - א. זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. ב. הוא מקלקל. לפי רבי שמעון, פטור לאור שתי הסיבות הללו. לפי רבי יהודה, פטור רק מפני שהוא מקלקל ופוגע בקרקע.

במקרה של הגזח את ציפורניו, ואינו זקוק לציפורניים, אין פטור מטעם מקלקל. אם כך, לכאורה דין זה יהיה תלוי במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. לכאורה גם כאן מדובר במלאכה שאינה צריכה לגופה, שכן מטרת הסרת הציפורניים איננה השימוש בציפורניים.

תוספות מסכת שבת דף צד עמוד ב

אבל בכלי דברי הכל חייב - היינו כרבי יהודה דמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה

הרמב"ם פוסק כרבי יהודה –

רמב"ם הלכות שבת פרק א הלכה ז

כל העושה מלאכה בשבת, אף על פי שאינו צריך לגופה של מלאכה – חייב עליה לאור זאת, מובן מדוע פוסק שנטילת הציפורניים אסורה מדאורייתא –

רמב"ם הלכות שבת פרק ט הלכה ח

הנוטל צפרניו או שערו או שפמו או זקנו הרי זה תולדת גוזז וחייב, והוא שיטול בכלי, אבל אם נטלן בידו בין לו בין לאחר פטור

ברם, השולחן ערוך אינו פוסק כרבי יהודה, אלא כרבי שמעון, וסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה מדרבנן בלבד.² למרות זאת הוא פוסק –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ סעיף א

אסור ליטול שערו או צפרניו, בין ביד בין בכלי, בין לעצמו בין לאחרים, וחייב על שתי שערות; ומלקט לבנות מתוך שחורות, אפ"י באחת, חייב, ודבר זה אפ"י בחול אסור משום לא ילבש גבר שמלת אשה הגר"א מפתיע ומסיק מכאן לכאורה שמסקנת השו"ע היא שהלכה כרבי יהודה –

ביאור הגר"א אורח חיים סימן שמ סעיף א

ומלקט כו'. סתם כדעת הרמב"ם דהלכה כרבי יהודה במלאכה שאינה צריכה לגופה, והסוגיא זו מוכח כן, דהלכה כרבי יהודה, והוא ראייה לפסק הרמב"ם

כפי שלמדנו, בעלי התוספות מבארים שהגמרא דברה לשיטת רבי יהודה. הגר"א אומר – נכון! לכן הרמב"ם פוסק כרבי יהודה! אם הלכה כרבי שמעון, מדוע הגמרא דנה בהלכה זו בלא להעיר שזו דעת יחיד שאיננו להלכה? מכאן מוכח כדברי הרמב"ם (בהרחבה מובאת ראייה נוספת לפסיקה זו).

ברם, רוב הפוסקים חולקים על הגר"א, מכיוון שבמקומות אחרים השולחן ערוך פוסק כרבי שמעון. המגן אברהם מעמיד במצב מפתיע –

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ ס"ק א

בין לאחרים – ולמאן דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, מיירי שצריך לשערן זו אוקימתא מפתיעה. זהו מצב כל כך חריג, שלכאורה היה לשו"ע לפרש שמדובר במצב בו יש צורך בשער או בציפורן.

❖ הרחבות – העמקה ויישוב לשיטת המגן אברהם

אך בראשונים יש פתרונות אחרים לקושיה. הרמב"ן מבאר את הגזירה באופן מקביל לביאורו את מלאכת בורר!

חידושי הרמב"ן מסכת שבת דף קו עמוד א

מילה ודאי מלאכה הצריכה לגופה היא שהוא צריך שיהא אדם זה מהול, ומה דומה לזה הנוטל צפרניו בכלי וכן שפמו (צ"ד ב') שהוא חייב משום תולדה דגוזז ואף על פי שאינו צריך לגוף הצפרנים והשיער מלאכה הצריכה לגופה נקראת, וכן הזורה והבורר ומאן דשקיל איקופי מגלימא (דף ע"ה ב') כולן דומות למילה ... וא"י והרי אף על פי כן מלאכה שאינה צריכה לגופה היא, דומיא דחופר גומא ואין צריך אלא לעפרה? לא תטעה בזה ש... גוזז ונוטל שערו וצפרניו, בין לתקן גופו ולייפות עצמו, בין לצורך השער והגזירה, כולן מלאכה הצריכה לגופה היא, מפני שהכל דבר אחד, והנטילה היא עצמה המלאכה, מה שאין כן בחופר גומא, שהבניין בקרקע הוא, והוא הנקרא מלאכה

בשיעור 59 העמקנו בשיטת הרמב"ן ביחס למלאכת בורר. הרמב"ן סובר כי אב המלאכה הוא הכשרת חלק ה'אוכל' שבתערובת, והיא נעשית על ידי הסרת הפסולת. החידוש כאן הוא שהייפוי שנוצר מהסרת הציפורניים והשערות נחשב גם הוא למלאכת גזז. במה זה שונה מחופר גומא לצורך העפר? הרמב"ן מבאר שאין לחייב על מלאכת חורש או בונה, כאשר הקרקע איננה משתבחת בחפירה זו. כלומר – מכיוון שהחרישה או הבנייה (אלו אבות המלאכה שניתן לחייב עליהן כאשר חופר גומא לצרכה) בהגדרתן נועדו להשביח את הקרקע, אין לחייב עליהן אלא אם כן זה אכן קורה. לא ניתן לראות בהשגת העפר בנייה או חרישה. לעומת

² עיינו, לדוגמא, בסימן שטז סעיף ח, וסימן שלד סעיף כז, שם ניכר שפסק כרבי שמעון.

זאת, הגזיזה איננה מוגבלת דווקא לגזיזה לצורך הצמר. גזיזת השערות מייפה, ויש חיוב על גזיזה, בין אם עושה זאת לצורך השער, ובין אם עושה זאת לצורך ייפוי. מדוע בעלי התוספות חולקים על כך? ניתן להציע שתי אפשרויות. אפשרות אחת היא שבעלי התוספות מסכימים עם בעל המאור, החולק על הרמב"ן. לשיטתו, העיסוק בחלק המיותר, בו אין צורך, הופך את המלאכה למלאכה שאינה צריכה לגופה. לפי תפיסה זו, בעלי התוספות ובעל המאור יחד חולקים על הרמב"ן אם שיפור על ידי הסרת החלק המיותר יכולה להיחשב מלאכה הצריכה לגופה.

לחילופין, ניתן לתלות את דבריהם בהגדרתם את מלאכה הצריכה לגופה במקום אחר –

תוספות מסכת שבת דף צד עמוד א

רבי שמעון פטר - נראה לר"י דמלאכה שאינה צריכה לגופה קרי כשעושה מלאכה ואין צריך לאותו צורך כעין שהיו צריכין לה במשכן, אלא לענין אחר. כי הצורך שהיתה מלאכה נעשית בשבילו במשכן הוא גוף המלאכה ושורשו

מדברי בעלי התוספות עולה שהגדרת "לגופה" תלוי בצורך המסוים שהיו זקוקים לו במשכן. לכן בעלי התוספות סוברים שגזיזה שאיננה נעשית לצורך הצמר היא מלאכה שאינה צריכה לגופה. הרמב"ן, לעומת זאת, סבור כי זו מלאכה הצריכה לגופה – יש צורך להסיר את הציפורניים ואת השער! רק כאשר לא ניתן לזהות את השיפור כאב המלאכה (כמו הבנייה או החרישה, שאינם ניכרים בחפירה לצורך העפר) זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. מסתבר שכך פוסק השו"ע (וכך מבארו הביאור הלכה בסימן שמ סעיף א ד"ה *וחייב).

יש לציין שאיננו יודעים בשלב זה אם הרמב"ם סובר כרמב"ן או כבעלי התוספות. יתכן והרמב"ם מחייב מכיוון סובר כרמב"ן, או שמסכים עם בעלי התוספות, שגזיזת השער היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אך הרמב"ם, כזכור, מחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה, ועל כן חייב על מלאכה זו.

❖ **הרחבות – דיון נוסף בדברי התוספות והרמב"ן, והנפקא מינה בין סוגי גזיזות ציפורניים שמביא הביאור הלכה**

חזרה לדברי הפרי מגדים

האם מחיקת האותיות שהזכיר הפרי מגדים היא מלאכה שאינה צריכה לגופה? לפי בעלי התוספות בהחלט מסתבר שכן. לפי הרמב"ם בשלב זה קשה להכריע, כאמור. לפי הרמב"ן זו בהחלט שאלה מעניינת. מצד אחד, לכאורה מטרת המחיקה, במקרה זה, היא אכן המחיקה. מצד שני, ייתכן ויש הבדל בין מלאכות אחרות לבין מלאכת מוחק. כפי שהערנו לעיל ובשיעור הקודם, מלאכת המוחק זכתה להיות מהמלאכות עבורן המשנה ייעדה מטרה מסוימת. עדיין נותר לבחון אם ביחס למלאכות אלו הגדרת המטרה מהותית יותר למלאכה מאשר במלאכות אחרות. לשם כך, אנו נמשיך ונעמיק בהבנת מלאכות הקלקול.

לסיכום:

בשיעור 59 למדנו את מחלוקת הראשונים אם בורר זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. לפי בעל המאור, מלאכה הצריכה לגופה זו מלאכה בה העיסוק הוא עם החלק שזקוקים לו. לפי הרמב"ן אין דרישה כזו. גם הסרת החלק המיותר בכדי להגיע למצב הרצוי זו מלאכה הצריכה לגופה. המלאכה היא שיפור המוצר הסופי, גם היא ביצוע המלאכה נעשה על ידי עיסוק בחלק המיותר (כפי שמחזד זאת הישועות יעקב).

מן המשנה (שבת פרק י"ו) ודברי רבי אלעזר בגמרא (שם דף צד ע"ב) עולה שהגוזז את שערותיו (בכלי, כלומר, בצורה הראויה. לגבי גזיזה ביד יש מחלוקת תנאים), חייב. לכאורה נראה שאין זה שונה מחופר גומה ואינו צריך לעפר, שמוסכם שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה!

לאור זאת, בעלי התוספות אכן מבארים שדברי רבי אלעזר, האומר שהגוזז בכלי חייב, סובר כרבי יהודה, המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. מלשונם משמע שלהלכה אינם סבורים כך, ולשיטתם גזיזת ציפורניים ושערות אסורה מדרבנן בלבד. הרמב"ם פוסק שחייב על גזיזת ציפורניים ושערות, אך יתכן שזאת בהתאם לשיטתו, שכן הרמב"ם פוסק כרבי יהודה, ומחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

השו"ע מצטט את דברי הרמב"ם. הגר"א מבאר שבסעיף זה (אך לא במקומות אחרים!) השו"ע בחר לסתום כרמב"ם. ברם, הקושי מובן – מדוע השו"ע בוחר לפסוק כרמב"ם דווקא כאן?

אפשרות שניה ליישוב דברי השו"ע מובאת במגן אברהם, אך דבריו אינם פחות מפתיעים. המג"א מציע שמדובר במי שגוזז את שפמו ויש לו צורך בשער!

אם נשוב לדברי הרמב"ן, לכאורה הפסיקה מובנת יותר. הרמב"ן (במקום נוסף – על הגמרא בדף קו ע"א) משווה בין בורר לבין גוזז. כאמור, כשם שהברירה משפרת את האוכל (על ידי הסרת הפסולת), כך הגזיזה משפרת את הפנים/היד (על ידי גזיזת השערות/הציפורניים).

מדוע בעלי התוספות חלוקים על כך? הצענו שתי אפשרויות – א. מפני שהם סבורים כבעל המאור. ב. מפני שהם סבורים שאין זו מלאכת הגוזז כהגדרתה במשכן.

עולות, אם כך, לעת עתה, שלוש שיטות ביחס לגוזז בכדי להסיר את הציפורן: לפי בעלי התוספות – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה (מאחת משתי הסיבות שהצגנו).

לפי הרמב"ן – זו מלאכה הצריכה לגופה – זהו הצורך הנוכחי.

לפי הרמב"ם חייב. באם, איננו יודעים אם הוא סובר כרמב"ן, או שמודה לדברי בעלי התוספות שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא שסובר שחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

הריסת דבר אחד לצורך שיפור דבר אחר

בחלק הקודם של השיעור למדנו את מחלוקת הראשונים אם בגזיזה בכדי להסיר את השערות והציפורניים יש איסור תורה. למדנו שלוש שיטות –

לפי בעלי התוספות – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

לפי הרמב"ן – זו מלאכה הצריכה לגופה – זהו הצורך הנוכחי.

לפי הרמב"ם חייב. אך טרם ביררנו אם סובר כך כשיטת הרמב"ן, או מפני שמחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

כיבוי הנר בכדי לחסוך בשמן

כאמור, אנו מחפשים את המודל המקביל למודל של הפרי מגדים – מלאכת הקלקול מבוצעת על המלל שבשטר, וה"תיקון" נעשה בכך שהחוב נמחק.

לכאורה מצאנו מעין זה במשנה ובגמרא –

משנה מסכת שבת פרק ב משנה ה

המכבה את הנר מפני שהוא מתיירא מפני עובדי כוכבים, מפני לסטים, מפני רוח רעה, ואם בשביל החולה שישן – פטור. כחס על הנר, כחס על השמן, כחס על הפתילה – חייב. ורבי יוסי פוטר בכולן, חוץ מן הפתילה, מפני שהוא עושה פחם

ננתח את המשנה –

לכאורה כיבוי זו מלאכת קלקול – היא מקלקלת את הבערה. התוצאה החיובית של הכיבוי היא הכנת הפחם.

תחילת המשנה עוסקת במצבים של פיקוח נפש (כך מבואר בגמרא בדף ל ע"א), והיא חורגת מהדיון הנוכחי.

לפי ת"ק חייב על כל תוצאה חיובית של הכיבוי. לפי רבי יוסי, רק על כיבוי שנועד לייצר פחם.

הגמרא מבררת את דעת רבי יוסי –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד ב

רבי יוסי כמאן סבירא ליה? אי כרבי יהודה סבירא ליה - אפילו בהנך נמי ליחייב, ואי כרבי שמעון סבירא ליה - פתילה נמי ליפטר!

אמר עולא: לעולם כרבי יהודה סבירא ליה. וקסבר רבי יוסי: סותר על מנת לבנות במקומו - הוי סותר, על מנת לבנות שלא במקומו - לא הוי סותר... ורבי יוחנן אמר: לעולם כרבי שמעון סבירא ליה, ומאי שנא פתילה - כדאמר רב המנונא ואיתימא רב אדא בר אהבה: הכא בפתילה שצריך להבהבה עסקינן, דבההיא אפילו רבי שמעון מודי דקא מתקן מנא. אמר רבא: דיקא נמי דקתני שהוא עושה פחם ולא קתני מפני שנעשית פחם - שמע מינה

רש"י מסכת שבת דף לא עמוד ב

אפילו בפתילה נמי ליפטר - דחס על הפתילה נמי אינה צריכה המלאכה לגופה, דמלאכה היינו כיבוי, וכיבוי עצמו אינו צריך לו, דאם לא הובערה מעולם הוה ניחא ליה אם מתחלה הובהבה, הואיל וחס עליה, כי אית בה טפי הוה ניחא ליה בה.

לעולם כרבי יהודה סבירא ליה - דמשום אין צריכה לגופה לא מיפטר, הואיל וצריכה לדבר אחר - מלאכת מחשבת הוא, וכי מכבה לה משום חייסא דשמן ונר היינו טעמא דפטור - קסבר: דסותר על מנת לבנות במקומו - הוי סותר, כל מקלקל דשבת - הוי פטור, דלאו היינו מלאכת מחשבת, וסותר דתנן באבות מלאכות דמיחייב - סותר על מנת לבנות הוא, ואינו יכול לבנות אלא אם כן סותרו, והשתא לאו קלקול הוא, ור"י סבר: דאם במקומו חוזר ובונה, הוא דמחייב אסתירה, ואי לא - לא, ומכבה דומיא דסותר הוא, וכן קורע דומיא דסותר, ולהכי תנן הקורע על מנת לתפור וכן מוחק תנן על מנת לכתוב דכולם סותר נינהו, הלכך, על הפתילה חייסא דידיה אינה אלא להדליק, הלכך: מכבה על מנת להדליק - היינו במקומו, אבל כי חס על הנר או על השמן,

ועל הפתילה אינו חס ואינו חושש אם משליכה, אפילו צריך לשמן להדליק בו פתילה אחרת לאחר זמן בתוך נר זה - אין זה סותר על מנת לבנות במקומו, שאין הכיבוי וההבערה לא בשמן ולא בנר אלא בפתילה, הלכך, לא שייכא סתירה ובנין אלא בפתילה, וכיון דאין מחשבת סופו לחזור ולהדליק פתילה זו - אין כאן עוד בנין במקום סתירה, ודקתני שהוא עושה פחם - כלומר: מפני שהם עושין פחם מתחלתה, ועומדת לחזור ולהאחזי בה אור, ואיכא בנין במקום סתירה, ורבותינו מפרשין: נר ושמן - איכא למימר מיבעי ליה למידי אחרני ולא להדליק, ולי נראה שאין צריכין אנו לדחוק זה, דמשום דאיכא למימר לית לן למיפטריה - שהרי הוא יודע למה חס עליהן, וסתם נר אינו אלא להדליק בו פתילה.

ומשכן סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא - שהיו סותרין אותו בחנייה זו, ונוסעים למקום אחר, וחונים, וחוזרים ומקימין אותו.

כר' שמעון - דפטר ליה משום דאין צריכין לגופה, וכחם על הפתילה היינו טעמא דמחייב - כגון שצריך להבהבה, שלא הובהבה מבעוד יום, דכיבוי זה צריך לגופו, שיהא הלהב נוח לאחוז בה כשיבא להדליקה.

שהוא עושה פחם - שהוא מתכוין ממש לעשותה כמין פחם - עכשיו, אלמא: בכבוי הצריך לגופו מיירי, ולא קתני שנעשית פחם מתחלתה שהובהבה, דנמצי למימר טעמא משום דבת בנין היא דאיכא בנין במקום סתירה, מה שאין כן בשמן ונר דלא שייך בהו בנין וסתירה.

חברותא שבת דף לא עמוד ב

רבי יוסי דפטר בכלהו, כמאן סבירא ליה? אי כרבי יהודה דמחייב העושה מלאכה שאינה צריכה לגופה סבירא ליה, אם כן אפילו בהנך שכוונתו לכבות משום שהוא חס על השמן וכדומה, נמי ליחייב: ואי רבי יוסי כרבי שמעון דפטר העושה מלאכה שאינה צריכה לגופה סבירא ליה, אם כן במכבה לצורך פתילה נמי ליפטר?

אמר עולא: לעולם רבי יוסי - כרבי יהודה דמחייב סבירא ליה. וקסבר רבי יוסי, הסותר כותל על מנת שיוכל לבנות במקומו כותל אחר, הוי מלאכת "סותר", וחייב על עשייתה בשבת. כי על אף שהסתירה במהותה היא קלקול, אולם מכיון שתכליתה היא לתיקון, לבנות כותל אחר - וללא שיסתור את הכותל הישן אינו יכול לבנות כותל חדש - לכן אף הסתירה נחשבת לפעולת תיקון. אבל אם הוא סותר על מנת לבנות שלא במקומו כותל אחר, לא הוי בכלל מלאכת "סותר", משום שפעולה זו במהותה היא קלקול. וכמו כן לענינו, פעולת כיבוי במהותה היא קלקול. ובה מחלק רבי יוסי, שאם כוונתו כשמכבה הוא משום שחס על השמן או על הנר [אבל על הפתילה הוא אינו חס], הרי למרות שחושב שישתמש בשמן זה פעם נוספת, לא נחשב כיבוי זה כקלקול לצורך תיקון. כי הקלקול הוא בדבר אחד והתיקון בדבר אחר. אולם אם מכבה את הנר לצורך הפתילה שמתכוין להדליקה שנית, פעולה זו היא קלקול על מנת לתקן באותו מקום עצמו בו הוא עתה מקלקל, ולפיכך רבי יוסי מחייב רק במכבה פתילה, "מפני שהוא עושה פחם", שהיא עומדת להדלקה נוספת.

ורבי יוחנן אמר: לעולם רבי יוסי כרבי שמעון סבירא ליה, שפטר מקרבן במלאכה שאינה צריכה לגופה. ומאי שנא כיבוי פתילה שמחייב עליה - כדאמר רב המנונא ואיתימא רב אדא בר אבהו: הכא בפתילה שצריך להבהבה כדי שתהיה ראויה להדלקה עסקינן, דבכיבוי ההיא פתילה אפילו רבי שמעון מודי שחייב, דקא מתקן מנא הוא והווי מלאכה הצריכה לגופה. אמר רבא: דיקא נמי דהכא בפתילה שצריך להבהבה קתני: דקתני: רבי יוסי פוטר בכולן חוץ מן הפתילה מפני שהוא עושה פחם! ומשמע שבכיבוי זה הוא מתכוון לעשות את הפתילה כמין פחם. ולא קתני "מפני שנעשית פחם" משום שהובהבה מתחילה. שמע מינה

לכאורה מובן שתנא קמא משקף את דעת רבי יהודה. לשיטתו חייבים על מלאכה שאינה צריכה לגופה. אם כן, כל תוצאה חיובית של הכיבוי מחייבת. מהי דעת רבי יוסי? האמוראים מציעים שתי אפשרויות -

א. גם רבי יוסי סובר כרבי יהודה. טענת רבי יהודה ביחס למלאכה שאינה צריכה לגופה היא שאם האדם עשה מלאכה, דהיינו דבר יצירתי, הוא חייב עליה, גם אם השיג מטרה השונה מהמטרה למענה מלאכה זו נעשתה במשכן. אך במלאכות הקלקול, שבמהותן אינן מלאכות, ההצדקה להתייחס אליהן כמלאכה נובעת מכך שנעשו לצורך בניית המשכן. לכן, אם הן משפרות במקום בו הן נעשות - זה נחשב אב המלאכה. אך אם הן נועדו לשפר דבר אחר - זו איננה המלאכה כלל (וגם לא מלאכה שאינה צריכה לגופה).

ב. רבי יוסי סובר כרבי שמעון, ולכן חייב רק כאשר מכבה את הנר בכדי להשיג את אותה המטרה לה נועדה המלאכה במשכן.

הרמב"ם סובר כלישנא בתרא -

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק ב משנה ה

ר' יוסי אומר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור עליה, ולפיכך הוא פוטר בכולן חוץ מן הפתילה, ובתנאי שיתכוון להבהבה מה שנשרף ממנה כדי שתאיר כשתודלק פעם שניה אור יפה. ולפיכך נעשית מלאכה שצריכה לגופה. ואין הלכה כר' יוסי

יש לציין שלכאורה דברי הפרי מגדים מקבילים למושג של הגמרא - סותר במקום אחד על מנת לבנות במקום אחר. הכיתוב שבשטר נמחק, בכדי לחסוך את הכסף שהיה יוצא לולא מחיקה זו.

מדברי בעלי התוספות במקום אחר משמע שמקבלים את ההבנה הזאת בשיטת רבי יהודה. בגמרא (מסכת שבת דף עג ע"ב) נאמר שאם זומר, חותך את עצי האילן לתועלת העץ, חקוק לשימוש בעצים, עובר על שני אבות מלאכה - זורע (שתולדותיו הן כל המלאכות המסייעות להצמחת העץ), וקוצר (שכלולים בו כל העוקר דבר ממקום גידולו בכדי להשתמש בו). לכאורה אמירה זו היא דעת רבי שמעון. לפי רבי יהודה

היה מקום לחייב על כל עקירת דבר ממקום גידולו, וגם אם אין בו צורך, תהא זו מלאכה שאינה צריכה לגופה!

תוספות מסכת שבת דף עג עמוד ב

וצריך לעצים - נראה דאפילו לרבי יהודה, דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה, בעינן צריך לעצים, דלא מיקרי בעצים קוצר אלא בעניין זה, מידי דהוה אקורע על מנת לתפור ומוחק על מנת לכתוב

בעלי התוספות מבארים שחיתוך הענף ללא צורך בו אינו מלאכה שאינה צריכה לגופה. זו איננה מלאכה כלל. הם משווים את זה לקריעה על מנת לתפור ומחיקה על מנת לכתוב. מהי ההשוואה? בשני המקרים, מדובר במלאכה שבמהותה היא מלאכת קלוקל. חיתוך הענף מונע ממנו את המשך צמיחתו. החיתוך נחשב מלאכה רק אם הוא מקיים את אחת ממטרות המלאכות שנאמרו - סיוע לצמיחת העץ, או הכנת הענף לשימוש. אם החיתוך נעשה ללא מטרה של שימוש בענף, אין בכך מלאכת קוצר, מפני שזו מלאכה הרסנית. בעלי התוספות משווים את חיתוך הענף למלאכות הקלוקל האחרות. בתחילת השיעור למדנו שבעלי התוספות מגדירים מלאכה שאינה צריכה לגופה - מלאכה הנעשית שלא לצורך שנעשה במשכן. בהצטרף דברי בעלי התוספות, עולה התמונה הבאה:

קריעה ומחיקה הורסות את הקיים. לאור זאת, לכאורה לא היה להם להיות אבות מלאכה. כפי שלמדנו לעיל, הגמרא אכן תמהה ושואלת - מדוע הקורע נחשב אב מלאכה. תשובתה - היה לכך שימוש מסוים במשכן. אומרים בעלי התוספות - עקרונית זו איננה מלאכה, אלא אם כן היא נעשית לצורך אותה מטרה שהייתה מיועדת במשכן. כאמור, מכיוון שבמהותה זו מלאכת קלוקל, לא היה לה להיות אב מלאכה. ההצדקה היחידה היא השימוש שהיה לה במשכן. ממילא, אם הפעולה נעשית שלא לאותו צורך שהיה במשכן - היא חזרת להיות מלאכת קלוקל. עולה שגם לפי רבי יהודה, זו לא תהיה מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא מלאכת קלוקל. כמו החופר בור וקוק רק לעפר - הגמרא אומרת שגם רבי יהודה אינו מחייב, מפני שזו מלאכת קלוקל. כלומר, גם אם יש רווח מסוים מהמלאכה, אין זו המלאכה, וגם לא מלאכה שאינה צריכה לגופה. מכיוון שההצדקה להתייחס למלאכת קלוקל כמלאכה היא עשייתה במשכן, כל סטייה מהצורך המסוים הזה מחזיר אותה להיות קלוקל ולא מלאכה, גם לא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

כאמור, עולה הציע שרבי יהודה מודה ביחס למלאכות הקלוקל שאם התיקון אינו נעשה באותו המקום שנעשה הקלוקל (המלאכה), זו איננה מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא זו איננה מלאכה כלל. תוספות הולכים צעד אחד הלאה - ביחס למלאכות הקלוקל, רבי יהודה מודה שיש רק שתי אפשרויות - או שהמלאכה נעשתה לאותו צורך עבורו המלאכה נעשתה במשכן, או שזו איננה מלאכה כלל.

קורע

מצאנו דיון דומה ביחס למלאכת קורע. במשנה נאמר -

משנה מסכת שבת פרק ז משנה ב

אבות מלאכות ארבעים חסר אחת.... והתופר שתי תפירות הקורע על מנת לתפור שתי תפירות

הגמרא מבררת היכן מלאכת קורע נעשתה במשכן -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף עד עמוד ב

הקורע על מנת לתפור. קריעה במשכן מי הוה? רבה ורבי זירא דאמרי תרווייהו: שכן יריעה שנפל בה דרנא (תולעים שנוקבות בדים) קורעין בה ותופרין אותה

לפי בעלי התוספות, יש נפקא מינה גדולה מגמרא זו. קריעה שאיננה נעשית לצורך אותו סוג תיקון איננה מלאכה.

לפי הרמב"ם, בהתאם לשיטתו לעיל, עולה שחייב על כל קריעה שנעשית למטרה חיובית -

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה י

הקורע כדי לתפור שתי תפירות על מנת לתפור שתי תפירות חייב, אבל הקורע להפסידה פטור מפני שהוא מקלקל ...

שם הלכה יא

... המפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין ולא נתכוון לקלקל בלבד הרי זה תולדת קורע וחייב

כפי שלמדנו ביחס לחופר גומה, גם רבי יהודה מודה שאם המלאכה נעשית בדרך קלקול, פטור. הרמב"ם מגדיר שכל עוד המלאכה איננה נעשית כקלקול, חייב. בשו"ע יורה דעה (סימן קי"ח) עוסקים הפוסקים בצורך לחתום אוכל שעלול להיות חשוף לנכרים, בכדי לדעת בוודאות שהאוכל לא הוחלף. הפרי חדש דן בבעייתיות בעטיפת האוכל (או הכלי שהאוכל נמצא בו, או התנור) בנייר חתום, שהרי במשך השבת יאלץ לקרוע את הנייר בכדי להגיע לאוכל –

פרי חדש יורה דעה סימן קיח ס"ק יח

מילתא דפשיטא דקלקול וקריעת הנייר בשבת כדי לפתוח התנור לא מקרי מקלקל, אלא מתקן, ומלאכה אסורה היא בשבת מן התורה, וכמו שכתב הרמב"ם בפרק י' מהלכות שבת [הלכה יא] שהמפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין ולא נתכוון לקלקל בלבד הרי זה תולדת קורע וחייב ... וזה מוסכם לכולי עלמא, שכל מקלקל שאין כוונתו לקלקל, וכגון בנידון דידן, שאין כוונתו לקרוע הניירות הדבוקים משום קלקול, אלא כוונתו כדי שיוכל לפתוח התנור להוציא משם החמינין, קלקול זה הוה ליה תיקון לדידיה, והויא מלאכה דאסירא מן התורה

מדובר כאן על קריעת-קלקול הנייר בכדי להגיע למה שנמצא מאחוריו. יש כאן חידוש גדול – מדובר בקלקול והריסת הנייר והחותמת. אף על פי כן, מכיוון שקריעה זו מאפשרת להגיע לאוכל, הרי שהפרי חדש אומר שיש בכך מלאכה הצריכה לגופה!

לכאורה יש בזה חידוש גדול מאוד. במה זה שונה מחופר גומה וצריך לערף? לפי בעלי התוספות, באמת קשה להצדיק את הגדרת הקריעה הזאת כמלאכה הצריכה לגופה. יתכן וניתן להציע שהרמב"ן יסכים לכך. ויש לפלפל בזה.

הפרי חדש מתבסס על דברי הרמב"ם, ואומר שהראשונים האחרים יסכימו לזה. מהדברים עולה שהפרי חדש סובר שבמקרה זה, הרמב"ם אינו מחייב על הקריעה כדי לקלקל, זה נחשב מלאכה הצריכה לגופה. משמע שהוא סובר שהרמב"ם סובר שכל עוד הקריעה לא נעשתה כדי לקלקל, זה נחשב מלאכה הצריכה לגופה.

כאמור, מדוע שביחס למלאכת קורע הדין יהיה שונה מאבות מלאכה אחרים?

ניתן להציע שכך הפרי חדש מבאר את מהלכו של הרמב"ם בסוגיה – הגמרא שאלה מדוע הקורע הוא מאבות המלאכה. כלומר – לכאורה זהו קלקול. האם ישנה קריעה שהיא תיקון? הגמרא עונה שלפעמים היה צורך בקריעה כדי לתקן בהמשך. כלומר, הגמרא איננה חוזרת בה מההצעה שקריעה היא מלאכת קלקול. היא אומרת שפעמים יש צורך בקלקול זה. עולה מכך כי מכיוון שמלאכת הקריעה היא מלאכת קלקול במהותה, הרי שכל קריעה שלא נועדה לקלקול כלולה באב המלאכה. בשונה מאבות מלאכה אחרים, בהם יש קטגוריות שונות – המלאכה יכולה להיעשות בצורה של קלקול, ויכולה להיעשות באופן שאינו צריך לגופו, ביחס למלאכת קלקול זו, האפשרות הזו איננה קיימת. או שהיא מלאכת קלקול, או שהיא כלולה באב (או תולדת) המלאכה.

עולה שלפי הבנה זו בשיטת הרמב"ם, מלאכות הקלקול מתייחדות בכך שבהם אין את הקטגוריה של "מלאכה שאינה צריכה לגופה". אם המלאכה נעשית בצורה מקלקלת – זו איננה המלאכה (גם לפי רבי יהודה), ואם היא נעשית בצורה המתקנת – חייב, גם לפי רבי שמעון. לכן הפרי חדש אומר שראשונים אחרים יודו לזה – הגדרה זו איננה תלויה במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון, אלא בהגדרת מלאכות הקלקול.

במובן מסוים, זה יוצא מקביל, אך הפוך, משיטת בעלי התוספות שלמדנו לעיל – הרמב"ם ובעלי התוספות מסכימים שלא ניתן לבצע את מלאכות הקלקול באופן שיוגדר כ'מלאכה שאינה צריכה לגופה' –

לפי בעלי התוספות: ההצדקה היחידה להגדיר את המלאכות הללו כאבות מלאכה הוא השימוש והתיקון שנעשו בעזרתם במשכן. אם יש בהם יתרון שונה, שאינו היתרון שנעשה במשכן, הרי שחזרו מלאכות אלו להיות מלאכת קלקול, ולא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

לפי הרמב"ם: דווקא בשל היותן מלאכות קלקול, עשיית המלאכה באופן המייצר תוצר חיובי לעולם תהיה כלולה במלאכה, ואיננה מלאכה שאינה צריכה לגופה. אם אין תוצר חיובי מהמלאכה, הרי שחזרה המלאכה להיות מלאכת קלקול.

נוסיף ונציין שבגמרא עלתה הוה אמינא שסתירה כאן בכדי לבנות שם תחשב עוד פחות ממלאכה שאינה צריכה לגופה. לכאורה משמע שבעלי התוספות מקבלים את ההבנה הזאת, ואילו הרמב"ם דוחה אותה. חשוב לציין: אמנם אנו פוסקים בעיקר להלכה שהלכה כרבי שמעון, ופוטרים על מלאכה שאינה צריכה לגופה. אך אין זה מונע את יכלתו של הפרי חדש לפסוק כרמב"ם ביחס להגדרת מהי מלאכה הצריכה לגופה

לשיטת הרמב"ם. אם כל ביצוע של מלאכת קלקול למטרה חיובית זו מלאכה הצריכה לגופה, הרי שיהיה חייב גם להלכה כרבי שמעון!

החכם צבי חולק על הפרי חדש, ואף הוכיחו על טעותו!

שו"ת חכם צבי סימן לט

מה שאסר לקרוע הנייר החתום בשבת ואפילו על ידי עכו"ם, והאריך בזה, הכל הוא טעות גמור, ושרא ליה מאריה שאסר את המותר והתיר את האסור, כאשר הוכחתי בראיות ברורות במקום אחר הלא בספרתי, וכבר הוכחתי על פניו בהיותו פה עמנו ושתק לי

בביאור הלכה מבחין בין שני סוגי מעטפות –

ביאור הלכה סימן שמ סעיף יג ד"ה *הנייר

עיקר תיקון אגרת שעומד לקרותו, ותיקונו הוא שיוכל לקראנו. אם כן כשקורעו כדי לקרותו הוי מלאכה הצריכה לגופה. אכן היכא דסגורה האגרת בתוך נייר אחר, כנהוג, בודאי הקורע הנייר העליון הוא בכלל מקלקל ופטור אפילו לרבי יהודה, וכדאמרין שבת ע"ג ע"ב דמקלקל פטור אפילו לרבי יהודה דסבירא ליה דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, ועל כן מותר על ידי עו"ג במקום צורך דהוי שבות דשבות

לכאורה הבחנה זו מקבילה להבחנה שלמדנו בגמרא לעיל. יש כאן סתירה (קלקול של המעטפה) כאשר הבניין נעשה במקום אחר (כלומר, השיפור הוא בנייר המכתב. עתה לאחר שהוא נחשף ניתן לקרוא אותו). הביאור הלכה מציע לחלק ולומר שדברי הפרי חדש נכונים רק אם ה"בניין" באמת נעשה במקום ה"סתירה". כאשר מדבר במעטפה הנפרדת מהמכתב, זו סתירה הנעשית בכדי לבנות במקום אחר. יש לציין שלכאורה לפי הבנה זו, יידחו דברי הפרי מגדים שפתחנו בהם. השמדת הכתב נועדה למנוע את אפשרות פרעון החוב (שנית). אם כך, זו סתירת הכתב, בכדי לבנות במקום אחר (את חשבון הבנק של בעל החוב).

אך הביאור הלכה מבין שלמסקנת הגמרא דברי עולא נדחים, ולכן הוא חושש מיישום קולא זו –

אולם לפי מה שהבאנו לעיל ... היכא דהוא סותר על מנת לבנות שלא במקומו דהוא מקלקל במקום זה ומתקן במקום אחר חייב לרבי יהודה, אם כן הכי נמי בזה, בכל גווני הוא מלאכה דאורייתא לרבי יהודה, דהוא בכלל קורע על מנת לתקן

למעשה הביאור הלכה חושש שמא זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

לסיכום:

במשנה (מסכת שבת פרק ב משנה ה) מובאת מחלוקת אם המכבה את הנר לצורך מטרות שונות חייב. ת"ק סובר שאם הכיבוי נעשה לצורך כל שיפור שנעשה בנר – חייב. רבי יוסי סובר שחייב רק אם מכבה בכדי ליצור פחם. בגמרא מובאות שתי אפשרויות לבאר את שיטת רבי יוסי – א. רבי יוסי סובר כרבי שמעון, ולכן אינו חייב על המלאכה אם היא איננה נעשית למטרה למענה נעשתה במשכן. ב. רבי יוסי סובר כרבי יהודה, אך במלאכות הקלקול רבי יהודה מודה לרבי שמעון. בגמרא זה נקרא "סותר במקום אחד לבנות במקום אחר". מכבים את הנר בכדי לאפשר את הדלקתו בעתיד. הרמב"ם פוסק שרבי יוסי סובר כרבי שמעון, ולפיכך אין הלכה כמותו (שהרי הרמב"ם פוסק כרבי יהודה). לכאורה עולה מכך שהרמב"ם מבין שלפי רבי יהודה אין הגבלה לחיוב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. אם המלאכה נעשית למטרה חיובית, גם אם במהותה היא מלאכת קלקול – חייב.

במסכת שבת דף עג ע"ב נאמר שאם זומר וצריך לעצים, חייב על שתי מלאכות – זורע (שהרי משפר את העץ בזמירתו), וקוצר (שהרי עקר דבר ממקור גידולו). מהו הדין אם אינו זקוק לעצים? בעלי התוספות אומרים שגם רבי יהודה מודה שפטור, אחרת זה לא נחשב צריך לעצים.

בעלי התוספות משווים את זה למלאכות קלקול אחרות. מדבריהם עולה כך –

ההצדקה היחידה להגדיר את מלאכות הקלקול כמלאכות, היא ביצוען במשכן. ממילא, אם היא איננה נעשית לאותה מטרה לשמה היא נעשתה במשכן, זו איננה מלאכה שאינה צריכה לגופה – אלא היא איננה מלאכה כלל! כך גם הדין בחופר גומא וצריך לעפר – קודם כל, זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. אך הגמרא אומרת שגם זה לא, מכיוון שמבחינת הקרקע זו מלאכה הרסנית.

עולה שלפי בעלי התוספות, ביחס למלאכות הקלקול יש רק שתי אפשרויות – א. מלאכה הצריכה לגופה. ב. איננה מלאכה כלל.

קורע

במסכת שבת דף עד ע"ב הגמרא שואלת היכן במלאכת המשכן נעשתה מלאכת קורע. לכאורה לפי בעלי התוספות דברי הגמרא קריטיים להגדרת המלאכה, שהרי אם הקריעה תעשה בהקשר שאינו מקביל להקשר של הגמרא, זו אפילו לא תחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא פחות מכך. הרמב"ם, לעומת זאת, מחייב על כל קריעה בה איננו "מתכוון לקלקל בלבד" (רמב"ם שבת פרק י הלכה י). עולה מהדברים (וכן מדברי הפרי חדש, שלא נאריך בדבריו כאן) שגם הרמב"ם סובר שביחס למלאכות הקלקול אין מלאכה שאינה צריכה לגופה. כל עוד המלאכה איננה נעשית לצורך קלקול – זה תיקון. ביחס למלאכות היצירתיות (כפי שהוגדרו בתחילת השיעור), יש שלוש אפשרויות – נעשתה לצורך התוצאה המוגדרת של המלאכה – זו המלאכה. נעשתה לצורך חיובי שאיננו התוצאה המוגדרת של המלאכה – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. נעשתה לצורך או באופן של קלקול – זו אפילו אינו מלאכה שאינה צריכה לגופה. ביחס למלאכות הקלקול, לעומת זאת, יש רק שתי אפשרויות – או שהיא נעשית בדרך קלקול, ואז זו מלאכת קלקול. או שהיא נעשית שלא רק לצורך קלקול, ואזי זו מלאכה הצריכה לגופה. (כאמור, גם בעלי התוספות סבורים שיש רק שתי אפשרויות ביחס למלאכות הקלקול, אך לשיטתם החלוקה היא בין המטרה המוגדרת של המלאכה ובין כל צורך אחר, חיובי או שלילי). לאור זאת, הפרי חדש אומר שאסור לקרוע כל עטיפה, שהרי לפי הרמב"ם זהו איסור תורה. החכם צבי נזף בו ואמר לו שהוא טועה. למעשה, הביאור הלכה מבחין בין מעטפה העוטפת את הנייר (לגביה זהו סותר במקום אחד על מנת לבנות במקום אחר) לבין איגרת, בה הנייר והמעטפה הם אחד (לגביהם זה סותר על מנת לשפר את הנייר עצמו). למעשה הוא חושש שמא קריעה שכזו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

מלאכת קלקול המייצרת דבר

עסקנו במלאכה שאינה צריכה לגופה, ובמציאות בה הקלקול של דבר אחד משפר בהיבט אחר. האדם מוחק את השטר, כעת השטר שלו מחוק, אך איום התביעה סר. קריעת המעטפה מאפשרת את קריאת המכתב שבתוכו.

אך פעמים שהקריעה עצמה מייצרת דבר.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מח עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת

רש"י מסכת שבת דף מח עמוד א

הפותח בית הצואר - של חלוק לכתחילה

חייב חטאת - דהשתא קמשוי ליה מנא, וחייב משום מכה בפטיש, והיינו גמר מלאכה

רש"י מבאר שבמעשה זה מכין את החלוק ללבישה, ולכן חייב חטאת משום מלאכת מכה בפטיש.

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה י

הקורע כדי לתפור שתי תפירות על מנת לתפור שתי תפירות חייב, אבל הקורע להפסידה פטור מפני שהוא מקלקל והפותח בית הצואר בשבת חייב

מן ההקשר ברור שהרמב"ם מייחס את איסור פתיחת בית הצואר למלאכת קורע, ולא למלאכת מכה בפטיש. הרמב"ם כאן לשיטתו –

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה יא

המפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין ולא נתכוון לקלקל בלבד הרי זה תולדת קורע וחייב

מכיוון שהקריעה איננה קלקול גרידא, אדרבה – היא יצירתית (במובן שהוגדר לעיל), הרי שבעשייתה יש מלאכת קורע.

הבית יוסף מבאר שרש"י סובר כבעלי התוספות –

בית יוסף אורח חיים סימן שיז אות ג

ואם תאמר: ותיפוק ליה דחייב משום קורע? ונראה לי דלא מיחייב משום קורע אלא בקורע על מנת לתפור (מתני' עג). והכא, כיון שאינו על מנת לתפור, ליכא לחיובי משום קורע

❖ הרחבות – הסוברים שרש"י מודה לרמב"ם

❖ **הרחבות – פירושו של ר"ת לסוגיית פתח בית הצוואר**

נשמת אדם חלק ב-ג כלל כט סעיף א

דין דהמפרק ניירות דחייב משום קורע, כן כתב הרמב"ם בפרק י', ואזיל לשיטתו דחייב בקורע לתקן אף על פי שאינו לתפור, והא דקתני במתניין 'על מנת לתפור', רצונו לומר – על מנת לתקן, לאפוקי על מנת לקלקל ... ולכן כתב גם כן דהפתח בית הצוואר חייב משום קורע, ודלא כרש"י ושאר פוסקים שכתבו משום מכה בפטיש דאינהו מפרשי אליבא דר' שמעון ואינו חייב בקורע אלא על מנת לתפור

נחזור ונדגיש – הרמב"ם מחמיר בשני דברים שונים –

א. בפסיקה כרבי יהודה, המחייב גם על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ב. בהגדרת "צורך גופה" ביחס למלאכות הקלקול – כל פעולה שאינה קלקול.

אין קשר ישיר בין שתי הטענות. למדנו לעיל שעולא מציע מחלוקת תנאים מהם גבולות החיוב על מלאכות הקלקול. בעלי התוספות מגדירים שגם רבי יהודה אינו מחייב על מלאכת קורע אם היא אינה נעשית על מנת לתפור, גם אם יש לה תוצר חיובי. ניתן לפסוק כרבי יהודה ולהגדיר את מלאכות הקלקול כפי שהגדירו בעלי התוספות, וגם רבי יהודה יפטור ברבים מהמקרים. ניתן לפסוק כרבי שמעון, ולהגדיר את מלאכות הקלקול כפי שהגדיר הרמב"ם "לא נתכוון לקלקל בלבד".

חיתוך ניירות

בסוגיה אחרת משמע שגם הרמב"ם אינו מגדיר כל קריעה המייצרת חפץ שימושי כמלאכת קורע –

משנה מסכת ביצה פרק ד משנה ה

אין שוברין את החרס, ואין חותכין הנייר לצלות בו מליח

רש"י

משנה. אין שוברין את החרס - כשצולין דגים על האסכלא, חותכין קנים או קש שבלים או שוברין חרסים או חותכין נייר, ושורין במים וסודרין הנייר על גב האסכלא, מפני שהמתכת מתחמם ושורף את הדג מדובר על חיתוך הנייר במטרה לייצר נייר המתאים לשימוש הרצוי. הגמרא מבארת את טעם האיסור –

תלמוד בבלי מסכת ביצה דף לב עמוד ב

גמרא. מאי טעמא? משום דקא מתקן מנא

הרמב"ם פוסק כלשון הגמרא, שמדובר על תיקון כלי –

רמב"ם הלכות שבת פרק כג הלכה ו

אין שוברין את החרס ואין קורעין את הנייר מפני שהוא כמתקן כלי

אחרי כל מה שלמדנו על שיטת הרמב"ם, הלכה זו מפתיעה מאוד, משתי סיבות!

פרי מגדים אורח חיים משבצות זהב סימן שמ ס"ק ה

הקורע נייר משמע דחייב, אם קורע על מנת לתקן חייב, כמו שכתב ... ולא דווקא על מנת לתפור, אם כן צ"ע ... א. אין קורעין נייר (להניח עליו דבר מה) שנראה כמתקן כלי? והוא בביצה לב ע"ב ... ב. עיין רמב"ם שבת פרק כ"ג הלכה ו' משמע רק מדרבנן, והא מן התורה חייב!

מדוע הרמב"ם פוסק שקריעה זו היא כתיקון כלי, ואינו מחייב משום מלאכת קורע? יתרה מזו – בפרק כג מהלכות שבת הרמב"ם מונה את איסורי השבות, האסורים מדרבנן. הרמב"ם מדגיש שקריעת ניירות אלו היא כמתקן כלי, כלומר – אסור מדרבנן בלבד. מדוע אין בכך איסור מלאכה דאורייתא?

ביאור הלכה סימן שמ סעיף יג ד"ה *אין

ולולי דמסתפינא הוה אמינא דבר חדש בזה – דלא שייך שם קורע על מנת לתקן כי אם כשקורע איזה דבר באמצע, והוא צריך לתיקון שניהם, וכעין שהיה במשכן, שיריעה שנפל בה דרנא קורעין בה ותופרין אותה [שבת ע"ד], שהקריעה היתה לצורך תועלת כל היריעה

כאמור, מדברי רש"י עולה כי כל קריעה המתקנת כלולה במלאכת מכה בפטיש או תיקון כלי, ולא במלאכת קורע. אך לפי הרמב"ם, מהו ההבדל בין קריעת חתיכה מנייר בשביל החתיכה, לבין קריעת פתח בית הצוואר?

הביאור הלכה מחדש שמלאכת קורע תלוי בכך ששני הצדדים עוברים תיקון. כאמור, במשכן הקריעה נעשתה על בדים שדרשו תיקון. בכדי לתקן את הבד כולו, קרעו חלק ותפרו שוב. אם כך, הקריעה נועדה לתקן את שני צידי הקרע.

כאשר קורעים את פתח בית הצוואר, כעת הפתח הזה נפתח לשימוש. ממילא כל צידי הקרע השתפרו. אך כאשר קורעים חתיכת נייר מגליון גדול, החתיכה שנקרעה נעשתה שימושית, אך הגליון – קרוע. אין בכך, וגם לא עתיד להיות בכך, שיפור לגליון. לכן ניתן להתייחס לתיקון שבחתיכת הנייר – מתקן מנא – אך לא מלאכת קורע.

❖ הרחבות – ראיות הביאור הלכה לכך שמלאכת קורע היא רק אם כל צידי הקרע משתפרים

כך הביאור הלכה עונה על השאלה הראשונה. לגבי השאלה השנייה – מדוע הרמב"ם רואה בכך איסור דרבנן בלבד, ממשיך ומבאר –

ביאור הלכה שם

ותלוי הדבר בהתקון, אם הוא תקון גמור – חייב משום מכה בפטיש, דגומר הכלי או הבגד, ואם אינו תיקון גמור, הוא מדרבנן. ולכך בענייננו שהוא קורע איזה חתיכת נייר מדף שלם כדי להשתמש בו איזה דבר מה, ובדף שנקרע ממנו הנייר הזה אינו מתקנו כלל, ואפשר דמקלקלו גם כן, אין זה בכלל קורע על מנת לתקן, ותלוי הדבר רק לפי התיקון שנעשה בחתיכת הנייר שחתכו. וסבירא ליה להרמב"ם דמה שאמר שם בגמרא "דמשוי ליה מנא", היינו דנראה כמתקן כלי, דלאו כלי גמור הוא על ידי זה. ולכך כללו הרמב"ם לדין זה בכל מילתא דרבנן. ולפי זה אם קורע הנייר לכמה קרעים וצריך לכל אחד מהם להשתמש בו, הוא חייב, דהוא קורע על מנת לתקן

חשוב להדגיש את הרווח המתודולוגי שבדברי הביאור הלכה. דבריו גם מחדדים את ההגדרות שלמדנו לעיל – למדנו שלפי הרמב"ם, כל העושה את מלאכות הקלוקל באופן שאינו "מתכוון לקלקל בלבד" (כלשונו), חייב. המשמעות היא שיש אבות מלאכה, שזכו לתואר זה מפני שנעשו כחלק מביניית המשכן, אך השימוש בהם לא היה "יצירתי" (במובן שהוגדר לעיל), ולכן רף הגדרתם כמלאכות יצירתיות הוא – חוסר כוונה לקלקל. אם כך, כל קריעה שנעשית באופן שיש בו תוצר חיובי, כלשהו – חייב.

אך זה נכון רק ביחס למה שמוגדר כ'קריעה'. מהי ההגדרה של 'קריעה', בהקשר זה? הביאור הלכה מגדיר – חיתוך שנעשה עם תשומת לב לחפץ (בגד, נייר, וכו') כולו. חיתוך שנעשה ללא תשומת לב לבגד כולו איננו כלול במלאכת קריעה.

כך הביאור הלכה אינו משנה דבר במה שלמדנו בדברי הרמב"ם. הגדרות מלאכה שאינה צריכה לגופה, הגדרת מלאכות הקלוקל – כל אלו נותרו על כנם. הדבר היחיד שהתחדש זו הגדרת מלאכת קורע. כך ניתן להישאר עם כל ההגדרות הקודמות, ולבאר מדוע קריעת הניירות הללו איננה כלולה במלאכת קורע.

נפקא מינה – חיתוך נייר טואלט

נקדים ונאמר שהדיון על חיתוך נייר טואלט איננו קשור למלאכת מחתך –

רמב"ם הלכות שבת פרק יא הלכה ז

המחתך מן העור כדי לעשות קמיע חייב, והוא שיתכוין למדת ארכו ומדת רחבו ויחתוך בכוונה שהיא מלאכה, אבל אם חתך ... בלא כוונה למדתו אלא כמתעסק או כמשחק הרי זה פטור

וכך מבאר המנחת חינוך –

מנחת חינוך פרשת יתרו מצוה לב – מוסד השבת אות לג

הכלל דמלאכה זו אינה (אלא) רק במתכוון למדה, ובלא כוונה לא הוי מלאכה כלל

תפארת ישראל כלכלת שבת כללי ל"ט מלאכות

המקרע הנייר שאינו מקפיד על מדתה כפי השיעור שצריך לו, גם אין כוונתו לקלקל, זה אינו בכלל מחתך

מקור מלאכת מחתך הוא חיתוך העורות במשכן. במשכן מטרת החיתוך הייתה לייצר את העור המדויק שהיו זקוקים לו. זהו אב המלאכה. חיתוך בו אין צורך במידה מסוימת איננו כלול באב מלאכה זה.³ כמובן שאם אדם מקפיד על מידה מדודה של נייר, יעבור בכך על מלאכה דאורייתא של מחתך –

שו"ת חלקת יעקב⁴ אורח חיים סימן קסד אות ד

דא ודאי, אם יחתוך נייר במדה, זה אסור מן התורה מטעם מלאכת מחתך ... מלשון הרמב"ם משמע דמלאכת מחתך אינה מלאכה רק במתכוין למדה, ובלא כוונה לא שייך מלאכה כלל, ולא שייך פסיק רישא, כי המלאכה אינה מלאכה רק במתכוין

אך כאמור, האדם הסביר איננו מעוניין במידה מדודה, אלא בטווח מסוים, וכך הסכימו גדולי הפוסקים –

שו"ת יביע אומר חלק ט - אורח חיים סימן קח אות קפה

מ"ש שבקריעת נייר טואלט בשבת יש איסור תורה, משום מחתך. ליתא, שכבר כתב הגאון רש"י אורבך שמכיון שהחותך את הנייר לא היה מקפיד אם היו עושים את הנקבים בנייר הן יותר ארוך הן יותר קצר, וחותר רק במקום שנוח לו, אין לזה שייכות למלאכת מחתך כלל

על כן יש לדון מצד מלאכת קורע.

לאחר דיון קצר בסברות השונות שעלו בביאור דברי הרמב"ם, החלקת יעקב מכריע שמוסכם על כולם שאין בקריעת הנייר מלאכת קורע מדאורייתא –

שו"ת חלקת יעקב אורח חיים סימן קסד אות ד

יהיה איך שיהיה, יש לנו פסק מבורר, בקורע חתיכת נייר לאיזה שימוש, אינו אסור רק דרבנן, אף שאינו מקלקל רק צריך לאיזה תיקון, לקינוח וכיו"ב

לאור זאת, הוא מכריע –

שם אות ה

כיון דיש לן פסק מבורר מרמב"ם ומחבר, דקריעת נייר אינו אלא כמתקן כלי, אפילו לצורך תיקון או שימוש שצריך להנייר וכני"ל, אם כן הרי לן סוגיה ערוכה בסוף המוציא יין דמשום כבוד הבריות מותר לקנח בדבר מוקצה ... אם כן ממילא מותר נמי לקרוע פיסת נייר מהעיגול לקינוח, כיון שקריעת נייר אינו רק כמתקן כלי, איסור דרבנן, ומפני כבוד הבריות דנידון דידן, די"ל דזה הוי כמו גנאי גדול, דאף איסור תורה בשב ואל תעשה דוחה, מכל שכן שבות דרבנן, דהוי כמתקן כלי

כל זאת לפי הרמב"ם, המחמיר במלאכה שאינה צריכה לגופה. לפי בעלי התוספות, מדובר במלאכה שאינה צריכה לגופה, ואם כך עולה שיקול נוסף לומר שמדובר במלאכה האסורה מרבנן בלבד!

שם אות ו

ועוד נלפע"ד, בנידון דידן הוי נמי מלאכה שאינה צריכה לגופה לפי הסברת התוספות ... דמלאכה שאינה צריכה לגופה מקרי כשעושה מלאכה ואין צריך לאותו צורך כעין שהיו צריכין במשכן אלא לענין אחר, כי הצורך שהיתה המלאכה נעשית בשבילו במשכן הוא גוף המלאכה ושורשו, אם כן פשיטא במלאכת הקורע שהיתה במשכן, שכן יריעה שנפל בה דרנא קורעין בה ותופרין אותה, וכבשבת ע"ה א' ... אם כן בנידון דידן דהקורע הוא לצורך אחר, מקרי מלאכה שאינה צריכה לגופה! אם כן הרמב"ם בפרק י' משבת, דסבירא ליה המפרק ניירות דבוקין ולא נתכוון לקלקל דחייב משום תולדת קורע, לשיטתו, דסבירא ליה דמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב!

בסוף התשובה, הוא מציע לקרוע בשינוי, כדי שיהיה בכך תרי דרבנן –

שם אות ז

ומהנכון, שישפוד מים על הנייר שיתלחח הנייר במקום שרוצה לקרוע, שלא במדה, והקריעה יעשה ברגלו או במרפקו, ע"י שבת צ"ב א' והוי כלאחר יד, והוי שבות דשבות וגם מלאכה שאינה צריכה לגופה, ובכי האי גוונא ודאי דמותר משום כבוד הבריות וכאמור שזה בכלל גנאי גדול

³ בנייר המדובר, יש צורך שהנייר לא יהיה קטן מגודל מסוים, ואף רצוי שלא יעבור מעבר לגודל מסוים. אך איש אינו מקפיד על מידה מדויקת. איש אינו מוריד עוד חצי משבצת מיותרת שנקרעה לו בטעות. כאמור, מלאכת מחתך היא ייצור מידה מסוימת, לא מידה בטווח מסוים.

⁴ הרב מרדכי יעקב ברייש (תרנ"ו-תשל"ז). היה רב הקהילה חשוב בפולין ולאחר מכן בגרמניה. ברח מגרמניה לשווייץ ערב פרוץ המלחמה. לאחר מכן הוכתר כרב הקהילה החרדית בציריך.

❖ הרחבות – האם עדיף לקרוע על החלק המוכן לכך, או דווקא על הנייר השלם?

וכך גם פוסק בילקוט יוסף –

ילקוט יוסף שבת ה סימן שמ סעיף יד אות ו

לכתחלה יש להכין מערב שבת נייר טואלט חתוך, אך כשאין לו נייר חתוך, מותר לחתוך בשבת נייר טואלט לקנח בו, וטוב שיעשה כן בשינוי, כגון ברגל. ובלבד שלא יקפיד לחתוך במקום הנקבים. אולם אם נקרע במקום הנקבים בלי שהתכוין לכך, אין בכך כלום

ברם, בלשון המשנה ברורה עולה שיש בכך איסור דאורייתא!

משנה ברורה סימן שמ ס"ק מא

אם קורע נייר לקרעים כדי לקנח את עצמו בהן, או לשאר איזה תשמיש – חייב משום קורע, שהוא קורע על מנת לתקן

ראשית, לכאורה זה נוגד את לשון השולחן ערוך, שמצטט את דברי הרמב"ם –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שמ סעיף יג

אין שוברים החרס ואין קורעין הנייר, מפני שהוא כמתקן כלי

שנית, לכאורה זה סותר את הגדרותיו בביאור הלכה שהבאנו לעיל!

לאור קושיות אלה, הרב משה מלכה (הרב הראשי של פתח תקווה וחבר מועצת הרבנות הראשית עד שנת תשנ"ז) דחה את דברי המשנה ברורה –

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן ל אות א

בדברי תשובתו מביא את הנפסק באורח חיים סימן ש"מ סעיף י"ג, שאין קורעין הנייר מפני שהוא כמתקן כלי. והם דברי הרמב"ם בפכ"ג מהלכות שבת, שמקורם בדברי הגמרא ביצה ד' ל"ב. ומדייק שמדבריהם משמע שכל שאינו מתקן שום דבר, אלא מקלקל, וכנידון דידן שהוא קורע הנייר ומקלקלו אין בו שום איסור. אלא שעומד נגד עיניו דברי המשנה ברורה בס"ק מ"א שכותב שאם קורע נייר לקרעים בכדי לקנח בו את עצמו וכו' חייב משום קורע יען שהוא קורע על מנת לתקן וכדלקמן סעי' י"ד. לכן אוזר כת"ר כגבר חלציו לדחות דברי המשנה ברורה מהלכה וכותב דדבריו צ"ע

הערה על הסתירה-לכאורה בין דברי המשנה ברורה לבין דברי הביאור הלכה –

ניתן ליישב שהמשנה ברורה דייק בלשונו. לשון המשנה ברורה הוא "קורע נייר לקרעים כדי לקנח את עצמו בהם". כלומר – לא מדובר בחותך חתיכה מתוך הגליל. בזה המשנה ברורה יודה שכוונתו היא להשתמש רק בחלק הקרוע. כוונתו היא שיש כבר נייר קרוע (או שהוא כבר מגיע לסוף הגליל), והקריעה המחלקת לשניים את הנייר האחרון, בו כוונתו להשתמש בשני החלקים ("בהם"), היא האסורה.

ברם, עיון בהמשך דברי הביאור הלכה מעלה הסבר לפסיקתו במשנה ברורה. אמנם הביאור הלכה הציע חילוק והגדרה נאה למלאכת קורע, באופן שלכאורה מיישב את פסיקת הרמב"ם. אך הוא פותח בלשון "לולי דמסתפינא". מתברר מהמשך דבריו שהוא אכן מסתפינא, וחוזר בו –

ביאור הלכה סימן שמ סעיף יג ד"ה *אין

וצ"ע קצת, דמלשון הרמב"ם לא משמע הכי, דכתב בדין י דהקורע להפסיד פטור מפני שהוא מקלקל, משמע דווקא להפסיד, אבל בזה שיש תיקון באיזה צד – חייב. ויש לדחות, דזה החתיכה שקורעה הוא משליכה, ועל כן בכלל להפסיד הוא ... לעניין החתיכה שמשליכה לארץ מקלקל גמור הוא

המשנה ברורה מתלבט – מצד אחד, מדברי הרמב"ם עולה שקריעת הניירות איננה אסורה מדאורייתא. מצד שני, הרמב"ם פוסק שהקורע ומטרתו להפסיד בלבד פטור. משמע שאם המטרה איננה הפסד בלבד – חייב. מדבריו עולה שהוא מציע להישאר עם החלוקה הקודמת, אך מבחין בין חיתוך מנייר, כאשר הנייר שנותר בידו יושלך, לבין חיתוך כאשר שני החלקים יישארו. לאור זאת, יש להבחין בין חיתוך חתיכת נייר מנייר אפיה – החלק החתוך הוא "כמתקן כלי", ואילו מה שנותר יושלך, לבין חיתוך של נייר טואלט – בו חלק אחד יהיה בשימוש מידי, והחלק השני יישמר לחיתוך ושימוש עתידי.

לאור הבחנה זו, דברי הביאור הלכה הקודמים מצומצמים. קריעה האסורה מדרבנן משום תיקון כלי היא רק אם חותך חתיכה, ואחד החלקים מיד נעשה פסולת. במקרה של נייר טואלט, אף אחד מהחלקים אינו נעשה פסולת, ולכן יהיה בזה מלאכת קורע מדאורייתא לפי הרמב"ם. וכך מכריע הציץ אליעזר –

שו"ת ציץ אליעזר חלק יא סימן ל אות ט

על כן לדעתי אין להתיר לקרוע נייר בשבת לצורך שימוש בבית הכסא, וגם לרבות לא נייר - טואלט ובמקום הכרח ובאין עצה אחרת יש להתיר רק בכלאחר יד, וכפי שמציע בסי' חלקת יעקב שם לקרוע ברגלו או במרפקו ושלא במדה. אלא שהוא כותב שם שרק מהנכון לעשות כן, ולדעתי יש להתנהג בכזאת מעיקרא דדינא

בשש"כ החמיר מספק –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק כג סעיף יט

אין קורעין נייר טואלט בשבת וביום טוב ... יש מקום להקל, משום כבוד הבריות, לקרוע נייר טואלט כלאחר יד, דהיינו – שיחזיק את הנייר, לא ביד, אלא במרפק, ואילו במרפק השני יקרענו

שם הערה נג

אף כי יש לדון (לקולא) על פי ביאור ההלכה הנ"ל ... סתמתי לאסור על פי עצת הגרש"ז, שלא להכניס את עצמנו למחלוקת הראשונים והאחרונים בהסבר מהות מלאכת קורע

לסיכום:

במסכת שבת (דף מח ע"א) רב מחייב על פתיחת בית הצוואר. רש"י מבאר שהכוונה היא להסרת החוטים המאפשרים את השימוש בבגד, וחייב משום מכה בפטיש.

הרמב"ם, לעומת זאת, פוסק שחייב משום קורע, בהתאם לשיטתו, שחייב על כל קריעה שאיננה לצורך קלקול. הב"י והגשמת אדם מבארים שרש"י מסכים עם הגדרת בעלי התוספות – מכיוון שהקריעה איננה נעשית לצורך המטרה עברה נעשתה במשכן – זו איננה מלאכת קורע. על כן הוא מחייב משום מכה בפטיש, ולא קורע.

חיתוך ניירות

למרות זאת, בהלכות שבת (פרק כג הלכה ו) פוסק הרמב"ם שקריעת הנייר בכדי להשתמש בחתיכות הנייר ככלים זהו כתיקון כלי. יש בכך שני דברים מפתיעים – א. מדוע הרמב"ם אינו מחייב משום קורע? ב. מדוע רק כתיקון כלי, ולא תיקון כלי ממש? הביאור הלכה מציע שגם לפי הרמב"ם, החיוב על מלאכת קורע הוא רק אם יש לקרוע צורך בכל חלקי הנייר. מכיוון שהנייר אינו נעשה כי ממש, הרמב"ם אוסר זאת מדרבנן בלבד.

נפקא מינה – חיתוך נייר טואלט

ראשית נציין שחיתוך נייר טואלט אינו כלול במלאכת מחתך, מכיוון שעל מלאכת מחתך חייב רק אם מחתך למידה מסויימת.

החלקת יעקב אומר שלפי הרמב"ם אין איסור תורה בקריעת נייר, גם אם יש לו צורך בנייר, ולפי בעלי התוספות אין בכך מלאכה הצריכה לגופה, ואם כן יתכן ואין בכך מלאכה כלל (כאמור). לכן הוא פוסק שמשום כבוד הבריות יש להתיר לחתוך (ואולי עדיף בשינוי). כדבריו פוסק בילקוט יוסף.

ברם, במשנה ברורה פוסק שיש בקריעה זו איסור דאורייתא! מדוע? לכאורה זה סותר את פסק הרמב"ם ואת דברי הביאור הלכה הקודמים?

הציץ אליעזר מראה שיש לחדד את ההבנה בדברי הביאור הלכה. כאשר הביאור הלכה מבאר שחייב על חיתוך כאשר יש לו צורך בשני החלקים, זה בא לפטור את החותך ומשתמש בחלק אחד ומשליך את החלק השני. אם הוא משתמש בחלק אחד, ושומר את החלק האחר לשימוש עתידי – חייב משום קורע, שהרי הוא קורע שאין בו קלקול כלל (זאת לעומת אם קורע חתיכה מנייר ומשליך את החלק המיותר, שם הוא מקלקל את החלק שמשליך!). לאור זאת, הציץ אליעזר והשש"כ חוששים שמא יש בקריעת נייר טואלט איסור תורה (ועל כן, גם במקום דחק וכבוד הבריות, אין להתיר אלא על ידי קריעה בשינוי).

מלאכה המנצלת את החפץ

משנה מסכת שבת פרק יג משנה ג

הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלין – פטורין, והמקלקל על מנת לתקן שיעורו כמתקן המשנה כוללת את הקורע על מת או מתוך כעס בין המקלקלין. אך בברייתא נאמר אחרת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קה עמוד ב

ורמינהו: הקורע בחמתו ובאבלו ועל מתו - חייב, ואף על פי שמחלל את השבת - יצא ידי קריעה! - לא קשיא, הא - במת דידיה, הא - במת דעלמא תינח - מתו, אלא חמתו אחמתו קשיא! - חמתו אחמתו נמי לא קשיא, הא - רבי יהודה, הא - רבי שמעון. הא רבי יהודה, דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה - חייב עליה, הא רבי שמעון, דאמר מלאכה שאין צריכה לגופה פטור עליה. אימר דשמעת ליה לרבי יהודה במתקן, במקלקל מי שמעת ליה? - אמר רבי אבין: האי נמי מתקן הוא, דקעביד נחת רוח ליצרו

מהגמרא עולה כך -

אם הקריעה נעשתה מחמת חיוב קריעה שהיה מוטל עליו (הגמרא מפלפלת מעט יותר בגדרי חיוב הקריעה, עיי"ש, קצרנו את הדיון בסוגיה מכיוון שאיננו עוסקים בנושא זה) - חייב. אם קרע בחמתו - זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

לכאורה אחרי שתירצנו שרק רבי יהודה מחייב במקרים אלה, לכאורה ניתן לומר שזו מחלוקת שתי הברייתות, ואין צורך באוקימתות שונות. כלומר - בשניהם מדובר על מת שחייב לקרוע עליו, והדברים תלויים במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. כך אכן מבאר רש"י -

רש"י מסכת שבת דף קה עמוד ב

הא ר' יהודה כו' - ומתו אמתו הכי נמי הוה מצי לתרוצי, אלא מעיקרא אהדר לאוקמינהו כחד תנא, ולא מתוקמא אלא כו' יהודה, דהא מלאכה שאינה צריכה לגופה היא

רש"י מבאר שהעדיפו להעמיד את הברייתות המקבילות כאותו התנא, אך בסיפא לא הייתה אפשרות להעמיד כך, ולכן הניחו לכיוון זה והדו שזו מחלוקת תנאים.

עולה, אם כך, שלפי רש"י קריעה על מתו או בחמתו זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, ותלויה במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון.

אך בעלי התוספות חולקים על כך -

תוספות מסכת שבת דף קה עמוד ב

על כרחך תרוייהו במת דידיה איירי, ולא במת דעלמא, כדקתני בברייתא דלעיל דיצא ידי קריעה, ואם כן הויה מלאכה שצריכה לגופה, כיוון שהיא צורך מצווה כדמוכח לקמן! ונראה לר"י דלא מתרץ אלא חמתו אחמתו, אבל בעל מתו לא פליגי דבמת דעלמא פטור, דמקלקל הוא, ובמת דידיה, דאיכא מצוה, חשיב מתקן

ר"י אומר שאין ספק שגם רבי שמעון מחייב על קריעה על מתו, מפני שיש בכך תיקון, שהרי מקיים את המצווה.

טענה זו מפתיעה מאוד. במשך כל השיעור למדנו שבעלי התוספות הצמידו את מלאכות הקלוקל לצורך המסוים שהיה בהם במשכן. כאשר מלאכת הקלוקל איננה נעשית למטרה מקבילה, זו איננה המלאכה. מדוע ר"י מניח כדבר פשוט שאם מקיים מצווה בעזרת הבגד, חייב על מלאכה זו?

❖ הרחבות - תירוצו של האגלי טל, והקושיות עליו

לפני שנתרץ את הקושיה, נעיין בצד השני - ברמב"ם. פסיקת הרמב"ם איננה מפתיעה -

רמב"ם הלכות שבת פרק י הלכה י

הקורע בחמתו או על מת שהוא חייב לקרוע עליו חייב, מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו, והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחייב

כשם שהרמב"ם מחייב על כל מלאכת קלוקל שאיננה מיועדת להרס בלבד, כך הוא מחייב גם על קריעה על המת או בכדי להרגיע את יצרו-כעסו.

דבר דומה מצאנו ברמב"ם במקום אחר -

רמב"ם הלכות שבת פרק ח הלכה ח

אבל החובל בחבירו אף על פי שנתכוון להזיק חייב מפני נחת רוחו שהרי נתקרה דעתו ושככה חמתו והרי הוא כמתקן

אך לכאורה הסוגיה קשה על מהלכנו בדברי הרמב"ם. למדנו (על סמך דברי הפרי חדש) שלפי הרמב"ם, אין אפשרות של מלאכה שאינה צריכה לגופה במלאכות הקלוקל. או שהמלאכה היא יצירתית (במובן שהוגדר לעיל), ואזי זו מלאכה הצריכה לגופה. או שהיא נעשית בדרך של הרס, ואיננה מלאכה כלל. כיצד, אם כן, מבאר הרמב"ם את דברי הגמרא, שהקורע בחמתו, באנו למחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון? לכאורה לפי הרמב"ם הקורע כדי לשכך יצרו חייב גם לפי רבי שמעון! מדוע זו מלאכה שאינה צריכה לגופה?

לכאורה התשובה לשתי הקושיות היא שיש הבדל בין סוג הרווח-התיקון שבמקרים הללו לבין מה שלמדנו במשך כל הסוגיה. מדובר כאן על קטגוריה חדשה ושונה במהותה. המלאכות נועדו לשפר את המציאות הסובבת אותנו. הקריעה שאנו עוסקים בה כעת היא השימוש בחפץ, כפי שמסביר הקהילות יעקב –

קהילות יעקב מסכת שבת סימן לו

הנה כל המלאכות בדרך כלל המה תיקון בחפצא, אבל אינו בגדר אכילה או הנאה. כגון חורש – מתקן את הקרקע לזריעה ... וכן כולם, כגון הבונה מתקן הדבר שיהיה ראוי לדירה, והאופה מתקן את הלחם. וכל כי האי גוונא נחשב שעשה מלאכה ותיקון בחפצא. וכי האי גוונא קורע בגד שסביב חבילה בשביל להוציא מה שבתוכו, או קורע כדי לעשות אחר כך תיקון בבגד ... דבכל הני מתעסק לטובת איזה חפצא להשיגו או לתקנו, אבל הגברא עצמו לא היה בגד משתמש ונהנה מהדבר. אבל הקורע בחמתו ועל מתו, הרי אותה הקריעה איננה לתיקונה של החפצא, רק זהו הנאתו והשתמשותו של הגברא בחפצא, והרי זה כאוכל את הדבר, כיוון שזו הנאתו הסופית, ולא כמכשיר ומתקן את החפצא שיהא ראוי לתועלת

על סמך הבחנה זו, לכאורה ניתן ליישב את הקושיות הקודמות –

ר"י מניח שיש הבדל בין ארבעה דברים שונים –

קריעה על מנת לתפור – זו המלאכה עצמה.

קריעה המשפרת משהו חיצוני – בזה עסקנו בכל החלק הראשון של השיעור. גם רבי יהודה מודה שזו איננה מלאכה.

קריעה הנותנת לאדם תחושה טובה – מצד אחד, ניתן לזהות את התחושה הטובה. מצד שני, זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

קריעה בה יוצאים ידי חובת המצווה – מכיוון שמקיימים בזה את המצווה, כולי עלמא מודים שזו מלאכה הצריכה לגופה.

הרמב"ם אומר שבמלאכות הקלקול, אם הקלקול משפר, בכל אופן שהוא – זו מלאכה הצריכה לגופה.

אם הוא מקלקל – זו איננה המלאכה.

אם היא איננה משפרת את העולם, אלא משפרת את האדם (כעת האדם יותר רגוע, יצא ידי חובת מצוותו וכדו') – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

רבנות – סימן שמ

סיכום

מלאכה שאינה צריכה לגופה

בשיעור 59 למדנו את מחלוקת הראשונים אם בורר זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. לפי בעל המאור, מלאכה הצריכה לגופה זו מלאכה בה העיסוק הוא עם החלק שזקוקים לו. לפי הרמב"ן אין דרישה כזו. גם הסרת החלק המיותר בכדי להגיע למצב הרצוי זו מלאכה הצריכה לגופה. המלאכה היא שיפור המוצר הסופי, גם היא ביצוע המלאכה נעשה על ידי עיסוק בחלק המיותר (כפי שמחדד זאת הישועות יעקב).

מן המשנה (שבת פרק י, ו) ודברי רבי אלעזר בגמרא (שם דף צד ע"ב) עולה שהגוזז את שערותיו (בכלי, כלומר, בצורה הראויה. לגבי גזיזה ביד יש מחלוקת תנאים), חייב. לכאורה נראה שאין זה שונה מחופר גומה ואינו צריך לעפר, שמוסכם שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה!

לאור זאת, בעלי התוספות אכן מבארים שדברי רבי אלעזר, האומר שהגוזז בכלי חייב, סובר כרבי יהודה, המחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. מלשונם משמע שלהלכה אינם סבורים כך, ולשיטתם גזיזת ציפורניים ושערות אסורה מדרבנן בלבד. הרמב"ם פוסק שחייב על גזיזת ציפורניים ושערות, אך יתכן שזאת בהתאם לשיטתו, שכן הרמב"ם פוסק כרבי יהודה, ומחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

השו"ע מצטט את דברי הרמב"ם. הגר"א מבאר שבסעיף זה (אך לא במקומות אחרים!) השו"ע בחר לסתום כרמב"ם. ברם, הקושי מובן – מדוע השו"ע בוחר לפסוק כרמב"ם דווקא כאן?

אפשרות שניה ליישוב דברי השו"ע מובאת במגן אברהם, אך דבריו אינם פחות מפתיעים. המג"א מציע שמדובר במי שגוזז את שפמו ויש לו צורך בשער! אם נשוב לדברי הרמב"ן, לכאורה הפסיקה מובנת יותר. הרמב"ן (במקום נוסף – על הגמרא בדף קו ע"א) משווה בין בורר לבין גוזז. כאמור, כשם שהברירה משפרת את האוכל (על ידי הסרת הפסולת), כך הגזיזה משפרת את הפנים/היד (על ידי גזיזת השערות/הציפורניים). מדוע בעלי התוספות חלוקים על כך? הצענו שתי אפשרויות – א. מפני שהם סבורים כבעל המאור. ב. מפני שהם סבורים שלא זו מלאכת הגוזז כפי שהיא מוגדרת במשכן. עולות, אם כך, לעת עתה, שלוש שיטות ביחס לגוזז בכדי להסיר את הציפורן: לפי בעלי התוספות – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה (מאחת משתי הסיבות שהצגנו). לפי הרמב"ן – זו מלאכה הצריכה לגופה – זהו הצורך הנוכחי. לפי הרמב"ם חייב. ברם, איננו יודעים אם הוא סובר כרמב"ן, או שמודה לדברי בעלי התוספות שזו מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא שסובר שחייב על מלאכה שאינה צריכה לגופה.

סותר על מנת לבנות במקום אחר

כיבוי נר לחסוך בשמן

במשנה (מסכת שבת פרק ב משנה ה) מובאת מחלוקת אם המכבה את הנר לצורך מטרת שונות חייב. ת"ק סובר שאם הכיבוי נעשה לצורך כל שיפור שנעשה בנר – חייב. רבי יוסי סובר שחייב רק אם מכבה בכדי ליצור פחם. בגמרא מובאות שתי אפשרויות לבאר את שיטת רבי יוסי – א. רבי יוסי סובר כרבי שמעון, ולכן אינו חייב על המלאכה אם היא איננה נעשית למטרה למענה נעשתה במשכן. ב. רבי יוסי סובר כרבי יהודה, אך במלאכות הקלקול רבי יהודה מודה לרבי שמעון. בגמרא זה נקרא "סותר במקום אחד לבנות במקום אחר". מכבים את הנר בכדי לאפשר את הדלקתו בעתיד. הרמב"ם פוסק שרבי יוסי סובר כרבי שמעון, ולפיכך אין הלכה כמותו (שהרי הרמב"ם פוסק כרבי יהודה). לכאורה עולה מכך שהרמב"ם מבין שלפי רבי יהודה אין הגבלה לחיוב על מלאכה שאינה צריכה לגופה. אם המלאכה נעשית למטרה חיובית, גם אם במהותה היא מלאכת קלקול – חייב.

במסכת שבת דף עג ע"ב נאמר שאם זומר וצריך לעצים, חייב על שתי מלאכות – זורע (שהרי משפר את העץ בזמירתו), וקוצר (שהרי עקר דבר ממקור גידולו). מהו הדין אם אינו זקוק לעצים? בעלי התוספות אומרים שגם רבי יהודה מודה שפטור, אחרת זה לא נחשב צריך לעצים.

בעלי התוספות משווים את זה למלאכות קלקול אחרות. מדבריהם עולה כך – ההצדקה היחידה להגדיר את מלאכות הקלקול כמלאכות, היא ביצוען במשכן. ממילא, אם היא איננה נעשית לאותה מטרה לשמה היא נעשתה במשכן, זו איננה מלאכה שאינה צריכה לגופה – אלא היא איננה מלאכה כלל! כך גם הדין בחופר גומא וצריך לעפר – קודם כל, זו מלאכה שאינה צריכה לגופה. אך הגמרא אומרת שגם זה לא, מכיוון שמבחינת הקרקע זו מלאכה הרסנית. עולה שלפי בעלי התוספות, ביחס למלאכות הקלקול יש רק שתי אפשרויות – א. מלאכה הצריכה לגופה. ב. איננה מלאכה כלל.

קורע

במסכת שבת דף עד ע"ב הגמרא שואלת היכן במלאכת המשכן נעשתה מלאכת קורע. לכאורה לפי בעלי התוספות דברי הגמרא קריטיים להגדרת המלאכה, שהרי אם הקריעה תעשה בהקשר שאינו מקביל להקשר של הגמרא, זו אפילו לא תחשב מלאכה שאינה צריכה לגופה, אלא פחות מכך. הרמב"ם, לעומת זאת, מחייב על כל קריעה בה איננו "מתכוון לקלקל בלבד" (רמב"ם שבת פרק י הלכה י). עולה מהדברים (וכן מדברי הפרי חדש, שלא נאריך בדבריו כאן) שגם הרמב"ם סובר שביחס למלאכות הקלקול אין מלאכה שאינה צריכה לגופה. כל עוד המלאכה איננה נעשית לצורך קלקול – זה תיקון. ביחס למלאכות היצירתיות (כפי שהוגדרו בתחילת השיעור), יש שלוש אפשרויות –

נעשתה לצורך התוצאה המוגדרת של המלאכה – זו המלאכה.

נעשתה לצורך חיובי שאיננו התוצאה המוגדרת של המלאכה – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

נעשתה לצורך או באופן של קלקול – זו אפילו אינו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ביחס למלאכות הקלקול, לעומת זאת, יש רק שתי אפשרויות –

או שהיא נעשית בדרך קלקול, ואז זו מלאכת קלקול. או שהיא נעשית שלא רק לצורך קלקול, ואזי זו מלאכה הצריכה לגופה.

(כאמור, גם בעלי התוספות סבורים שיש רק שתי אפשרויות ביחס למלאכות הקלוקל, אך לשיטתם החלוקה היא בין המטרה המוגדרת של המלאכה ובין כל צורך אחר, חיובי או שלילי).
לאור זאת, הפרי חדש אומר שאסור לקרוע כל עטיפה, שהרי לפי הרמב"ם זהו איסור תורה. החכם צבי נזף בו ואמר לו שהוא טועה. למעשה, הביאור הלכה מבחין בין מעטפה העוטפת את הנייר (לגביה זהו סותר במקום אחד על מנת לבנות במקום אחר) לבין איגרת, בה הנייר והמעטפה הם אחד (לגביהם זהו סותר על מנת לשפר את הנייר עצמו). למעשה הוא חושש שמא קריעה שכזו היא מלאכה שאינה צריכה לגופה.

מלאכת קלוקל המייצרת דבר

במסכת שבת (דף מח ע"א) רב מחייב על פתיחת בית הצוואר. רש"י מבאר שהכוונה היא להסרת החוטים המאפשרים את השימוש בבגד, וחייב משום מכה בפטיש.
הרמב"ם, לעומת זאת, פוסק שחייב משום קורע, בהתאם לשיטתו, שחייב על כל קריעה שאיננה לצורך קלוקל.
הב"י והנשמת אדם מבארים שרש"י מסכים עם הגדרת בעלי התוספות – מכיוון שהקריעה איננה נעשית לצורך המטרה עברה נעשתה במשכן – זו איננה מלאכת קורע. על כן הוא מחייב משום מכה בפטיש, ולא קורע.

חיתוך ניירות

למרות זאת, בהלכות שבת (פרק כג הלכה ו) פוסק הרמב"ם שקריעת הנייר בכדי להשתמש בחתיכות הנייר ככלים זהו כתיקון כלי. יש בכך שני דברים מפתיעים – א. מדוע הרמב"ם אינו מחייב משום קורע? ב. מדוע רק כתיקון כלי, ולא תיקון כלי ממש? הביאור הלכה מציע שגם לפי הרמב"ם, החיוב על מלאכת קורע הוא רק אם יש לקרוע צורך בכל חלקי הנייר. מכיוון שהנייר אינו נעשה כי ממש, הרמב"ם אוסר זאת מדרבנן בלבד.

נפקא מינה – חיתוך נייר טואלט

ראשית נציין שחיתוך נייר טואלט אינו כלול במלאכת מחתך, מכיוון שעל מלאכת מחתך חייב רק אם מחתך למידה מסוימת.

החלקת יעקב אומר שלפי הרמב"ם אין איסור תורה בקריעת נייר, גם אם יש לו צורך בנייר, ולפי בעלי התוספות אין בכך מלאכה הצריכה לגופה, ואם כן יתכן ואין בכך מלאכה כלל (כאמור). לכן הוא פוסק שמשום כבוד הבריות יש להתיר לחתוך (ואולי עדיף בשינוי). כדבריו פוסק כילקוט יוסף.

ברם, במשנה ברורה פוסק שיש בקריעה זו איסור דאורייתא! מדוע? לכאורה זהו סותר את פסק הרמב"ם ואת דברי הביאור הלכה הקודמים?

הציץ אליעזר מראה שיש לחדד את ההבנה בדברי הביאור הלכה. כאשר הביאור הלכה מבאר שחייב על חיתוך כאשר יש לו צורך בשני החלקים, זה בא לפטור את החותך ומשתמש בחלק אחד ומשליך את החלק השני. אם הוא משתמש בחלק אחד, ושומר את החלק האחר לשימוש עתידי – חייב משום קורע, שהרי הוא קורע שאין בו קלוקל כלל (זאת לעומת אם קורע חתיכה מנייר ומשליך את החלק המיותר, שם הוא מקלקל את החלק שמשליך!).
לאור זאת, הציץ אליעזר והשש"כ חוששים שמא יש בקריעת נייר טואלט איסור תורה (ועל כן, גם במקום דחק וכבוד הבריות, אין להתיר אלא על ידי קריעה בשינוי).

מלאכה המנצלת את החפץ

במשנה (שבת פרק יד משנה ג) והגמרא שעליה (מסכת שבת דף קה ע"ב) מופיעות ברייתות, מהן משמע שיש מחלוקת אם חייב על קריעה על מתו בשבת, וכן אם קורע מתוך כעס.
רש"י מבאר ששתי המחלוקות תלויות במחלוקת רבי יהודה ורבי שמעון. הקריעה מתוך כעס זו מלאכה שאינה צריכה לגופה, והקריעה על מתו זו קריעה שאיננה מיועדת לאותה מטרה לשמה קרעו במשכן.
בעלי התוספות מבארים שמוסכם שאם קורע על מת שחייב לקרוע עליו זו מלאכה הצריכה לגופה. מדבריהם עולה שיש לחלק בין ביצוע המלאכה לצורך עתידי, לבין ביצוע מלאכה כאשר מלאכה זו היא המטרה הסופית (עצם הקריעה היא המטרה, בשונה מקריעת הבד בכדי לתקן את האריג כולו בעתיד).

הרמב"ם פוסק שחייב על כל מלאכה מעין זו – קריעה על מתו, קריעה מתוך כעס, וכן חובל בחברו מתוך כעס.
כפי שלמדנו לעיל, לא ניתן לתרץ שהרמב"ם סובר שכל המלאכות הללו הן מלאכה שאינה צריכה לגופה, שחייב עליה, שהרי למדנו לעיל שהרמב"ם סובר שביחס למלאכות הקלוקל אין מלאכות שאינן צריכות לגופן – או שזו מלאכה הצריכה לגופה, או שזהו קלוקל!

לאור זאת, ניתן לסכם את שיטת הרמב"ם ובעלי התוספות כך:
קריעה על מנת לתפור – זו המלאכה עצמה.

קריעה המשפרת משהו חיצוני – בזה עסקנו בכל החלק הראשון של השיעור. גם רבי יהודה מודה שזו איננה מלאכה.
קריעה הנותנת לאדם תחושה טובה – מצד אחד, ניתן לזהות את התחושה הטובה. מצד שני, זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.
קריעה בה יוצאים ידי חובת המצווה – מכיוון שמקיימים בזה את המצווה, כולי עלמא מודים שזו מלאכה הצריכה לגופה.

הרמב"ם אומר שבמלאכות הקלקול, אם הקלקול משפר, בכל אופן שהוא – זו מלאכה הצריכה לגופה.

אם הוא מקלקל – זו איננה המלאכה.

אם היא איננה משפרת את העולם, אלא משפרת את האדם (כעת האדם יותר רגוע, יצא ידי חובת מצוותו וכדו') – זו מלאכה שאינה צריכה לגופה.

בזאת אנו מסיימים את שיעורינו על הלכות שבת. בריך רחמנא דסייען! הדרן עלך, והדרך עלן!